

کاربست تأثیر شناختی شاخص خاطره بر ارتقای حس رضایتمندی ساکنین محلات شهر شیراز

شهراد پورمحمد*، سیدعلیرضا شجاعی**، حسین کلانتری خلیل‌آباد***،
حسین مسعود تقوایی****

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۱/۳۰

چکیده

به‌منظور ارتقاء حس رضایتمندی ساکنین از فضای زیستی، این پژوهش درصدد کشف عوامل مؤثر بر خاطرات محیطی و اجتماعی و تحلیل ریز شاخه‌های آن است. با توجه به مطالعات کتابخانه‌ای، خاطرات جمعی شهر، به‌صورت آشنایی ساکنین با محله و روابط همسایگی و معیارهای مربوط به شکل‌گیری خاطرات کالبدی و فضایی، به‌صورت خصوصیات مرکز محله، نشانه‌ها و درون‌گرایی استخراج گردید. جامعه آماری شامل ساکنین شهر شیراز بوده و جهت ارزیابی الگوی نظری، ۶ محله عقیف‌آباد، فرهنگ‌شهر، آبیاری، زرهی، مدرس و میانرود شیراز در سه سطح از نظر اقتصادی انتخاب گردید که بر اساس فرمول کوکران ۳۶۰ نفر به‌عنوان نمونه توسط پرسشنامه و به‌صورت نمونه‌گیری سیستماتیک مورد آزمون قرار گرفتند. نوع تحقیق از نظر هدف توسعه‌ای و از نظر روش انجام همبستگی می‌باشد. جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت میدانی و شیوه پیمایشی انجام پذیرفته است که با استفاده از نرم‌افزار تحلیلی SPSS و با تحلیل آزمون Samples Test و ANOVA و Tukey و ضریب همبستگی پیرسون، ابعاد مختلف خاطرات محیطی و اجتماعی به‌عنوان متغیر مستقل و حس رضایت ساکنین به‌عنوان متغیر وابسته مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج پژوهش بر تأثیرگذاری بیشتر خاطرات اجتماعی نسبت به خاطرات محیطی بر میزان حس رضایتمندی ساکنین محلات شهر شیراز دلالت دارد. چنانچه عامل عناصر خاطره ساز محله از خاطرات محیطی و عامل آشنایی افراد با محله از خاطرات اجتماعی تأثیرگذارترین عامل درافزایش حس رضایتمندی ساکنین از محل سکونتشان هستند.

واژگان کلیدی: رضایتمندی، خاطرات اجتماعی، خاطرات کالبدی، محلات نوساز.

* دانشجوی دکتری معماری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یاسوج، یاسوج، ایران. shahradarchitect@yahoo.com

** استادیار معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)

S.A.Shojaei@mshdiau.ac.ir

Kalantari@acecr.ac.ir

*** استاد برنامه ریزی و مدیریت شهری پژوهشگاه علوم انسانی، تهران، ایران.

M.Taghvaei@geo.ui.ac.ir

**** استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

مقدمه

حس رضایتمندی بیانگر ابعاد عاطفی، روحانی و نمادین میان انسان و محیط است که دربرگیرنده نظامی پیچیده از ارتباطات درونی بین این دو بعد است و شاید به علت همین پیچیدگی است که توافقی بر مفهوم و معنای کلی حس آن و همچنین شیوه ارزیابی آن در ادبیات این دانش به چشم نمی‌خورد. با بررسی ادبیات در این خصوص می‌توان به نقش عوامل مختلفی بر شکل‌گیری این حس دست یافت که از آن جمله می‌توان به عوامل کالبدی محیط، ویژگی‌های اجتماعی ساکنین، روابط میان فرد و محیط و نیز مدت‌زمان سکونت اشاره نمود در این خصوص پارامتر مدت‌زمان سکونت، یکی از مهم‌ترین شاخص‌هایی است که در ارتباط با شکل‌گیری احساس رضایتمندی به مکان، به‌ویژه در محلات مسکونی حائز اهمیت است. با این حال مشاهدات انجام‌شده در میان ساکنین محلات مختلف شهری به‌ویژه محلات جدید شهری، بیانگر این موضوع است که باوجود افزایش مدت‌زمان سکونت افراد در بعضی از این محلات، احساس رضایتمندی ساکنین در آن‌ها تا حدودی پایین‌تر از سایر محلات است. با این مقدمات اجمالی، تحقیق حاضر درصدد است تأثیر شاخص خاطره بر ارتقای حس رضایت را موردبررسی قرار دهد. در خصوص این مناطق و نقش شاخص خاطره بایستی اذعان داشت محلات مورد مطالعه با درجه اقتصادی متفاوت و دوه‌دو برابر و درجه تراکم متفاوت جمعیت و تعداد کاربری متفاوت در هر سطح اقتصادی انتخاب‌شده تا به لحاظ تفاوت فرهنگی و طبقه اجتماعی و تأثیر آن بر رضایتمندی در شرایط نسبتاً برابری قرار داشته باشند و با توجه به مطالعات میدانی، به نظر می‌رسد شاخص خاطرات اجتماعی و کالبدی در وضعیت تقریباً همگنی قرار دارد. مطالعات اولیه توسط نویسندگان در راستای انتخاب محلات همراه با مصاحبه عمیق با ساکنین صورت پذیرفته و گویای تفاوت میزان رضایتمندی ساکنین محلات انتخاب‌شده در هر گروه است، از این رو نویسندگان با انتخاب محلات مذکور به‌عنوان نمونه موردی درصدد ریشه‌یابی و مقایسه تأثیر شناختی نقش شاخص خاطره بر ارتقای حس رضایت در ساکنین محلات شهر شیراز می‌باشند. در این خصوص، عامل خاطره‌انگیزی که ارتباط مستقیمی با مدت‌زمان سکونت افراد در یک محله دارد، به‌عنوان متغیر مستقل و حس رضایتمندی به‌عنوان متغیر وابسته مدنظر قرار گیرد، با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر در پی ارائه پاسخی مستدل و متقن به این سؤال می‌باشد که چرا در بعضی محلات مسکونی، با وجود مدت‌زمان بالای سکونت افراد ساکن در آن‌ها، احساس رضایت بالاتر از بعضی محلات دیگر می‌باشد؟ و

کاربست تأثیر شناختی شاخص خاطره بر ارتقای...؛ پورمحمد و همکاران ۵۷

در ادامه این سؤال مطرح می‌گردد که کدام عامل خاطره‌انگیزی تأثیر بیشتری بر شکل‌گیری احساس رضایتمندی ساکنین دارد؟

پیشینه پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر در پی بررسی تأثیر شناختی نقش خاطره بر ارتقاء حس رضایتمندی ساکنین محلات شهر شیراز می‌باشد، به بررسی پیشینه تحقیق پرداخته می‌شود.

مطالعات داخلی

علی سلطانی و دیگران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «شکل‌گیری، تقویت و مانایی خاطره در فضاهای شهری نمونه موردی محور شهید چمران شیراز» سعی کردند به این سؤال محوری پاسخ دهند که اصولاً چه ارتباطی میان انباشت خاطره و فرهنگ بر کیفیت ادراک، تصویر ذهنی و سرزندگی شهروندان وجود دارد تا از این گذر، بتوان مدیران، برنامه‌ریزان، طراحان و سیاست‌گذاران شهری را در جهت بهبود ارتباط شهروندان با محیط سکونتی آن‌ها و نیز افزایش سرزندگی محیط‌های شهری از طریق مشارکت دادن کاربران فضا در جهت تدوین چشم‌اندازهای توسعه‌های آتی یاری نمود. نویسندگان در این رابطه محور شهید چمران را در شهر شیراز به‌عنوان محدوده مطالعاتی برگزیدند و نظرات کاربران در خصوص عوامل محیطی مؤثر بر خاطره‌انگیزی در قالب پرسشنامه جمع‌آوری و تحلیل گردیده است. نتایج تحقیق نشان داد که حوزه‌های فعالیت و معنا از نظر کاربران واجد اهمیت بیشتری از عناصر کالبدی بوده و همین امر، اهمیت برنامه‌ریزی در جهت ارتقای فعالیت‌های تفریحی و اجتماعی را دوچندان می‌کند. در واقع برنامه‌ریزی برای بهبود عامل کالبدی نیز بایستی در جهت افزایش امکان شکل‌گیری فعالیت‌های متنوع و نیز بهبود تصویر و سیمای محیط در ذهن کاربران فضا باشد تا موجب ارتقای میراث هویت و خاطرات جمعی و تجمع میراث ناشی از زندگی هرروزه شهروندان در محیط‌های شهری گردد. داود حبیبی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی» هدف اصلی خود را معطوف به شناخت و تبیین مفهوم حس تعلق به مکان، ابعاد مختلف و مؤلفه‌های آن در فضاهای شهری و بازارهای سنتی و در نهایت ارائه یک مدل مفهومی در چارچوب مؤلفه‌های سازنده حس تعلق به مکان در بازارها کرده‌اند. روش و نگرش حاکم بر این مقاله مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای-

اسنادی و تحلیلی است. پس از بررسی مطالب فوق این نتیجه حاصل شد که حس تعلق به مکان که عامل مهم در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط می‌باشد، نهایتاً منجر به ایجاد محیط‌های با کیفیت می‌گردد. در این بین عواملی نظیر: عوامل کالبدی، کارکردی، اجتماعی و ادراکی که خود دارای ریز معیارهایی نیز هستند، مهم‌ترین مؤلفه‌های شکل‌دهنده حس تعلق به مکان می‌باشد. سحر صفری و سید یعقوب موسوی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «رشد شهرگرایی و احساس تعلق محله‌ای» درصدد بررسی تأثیر رشد شهرگرایی بر احساس تعلق محله‌ای بوده‌اند؛ و در این راستا مفهوم شهرگرایی با تأکید بر نظریه لوئیس ورت و نظریه‌های مکتب شیکاگو و مفهوم احساس تعلق محله‌ای با استفاده از نظریه‌های حس تعلق به اجتماع محله‌ای مک میلان و چلوپس، هویت مکان رلف و راتولز و نظریه سیستمیک کاساردا و جانویتز مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. مهم‌ترین نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق نشان‌دهنده این مسئله است که همبستگی میان متغیرها حاکی از آن است که بین سبک زندگی شهری، گرایش به روابط گسترده در شهر و دل بستگی به مکان شهری با احساس تعلق محله‌ای همبستگی منفی و معنادار، وجود دارد. بعلاوه نتایج نشان می‌دهد بین طول مدت اقامت، نوع مالکیت منزل مسکونی با احساس تعلق محله‌ای همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. ضمناً رابطه معناداری میان متغیرهای زمینه‌ای سن و میزان درآمد افراد مورد مطالعه با احساس تعلق آنان به محل زندگی‌شان به‌دست‌آمده است. مهدی خاک زند و سعیده تیموری گرده (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی تأثیر آئین‌های عاشورایی بر منظر شهری و خاطرات جمعی از دیدگاه شهروندان» ابتدا این مسئله اصلی را مطرح می‌کنند که «ایام محرم، باعث ایجاد تغییرات اساسی در منظر شهر می‌شود که این تغییرات در عین بصری بودن (ظاهری و کالبدی) دارای تأثیرات ذهنی فراوانی در خاطر مردم شهر است». روش این مقاله از نوع توصیفی - تحلیلی است و برای دستیابی به هدف تحقیق از دو روش پیمایش و مراجعه به اسناد کتابخانه‌ای استفاده شده است. محدوده مورد بررسی چهار منطقه از تهران است که از محله‌های مورد توجه مردم و برگزارکنندگان آیین مذهبی ایام محرم در شهر تهران است. نتیجه تحقیق نشان داد که اکثریت پاسخگویان علاوه بر تأکید بر ایجاد تغییرات حاصل از آیین مذهبی محرم در منظر شهر، این تغییرات را در عین کالبدی و بصری بودن دارای تأثیرات ذهنی و غیر عینی ماندگار در یاد و خاطره خود از شهر می‌دانند. نتایج پژوهش جمیله توکلی نیا و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «سنجش میزان احساس تعلق خاطر مکانی و تأثیرات فضایی - مکانی آن در بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: محله سهل‌آباد شیراز)» عواملی چون وجهه محله،

دسترسی به خدمات، پوشش گیاهی، نمای خیابان و نوع بافت محله با میزان احساس تعلق مکانی افراد به مکان رابطه معناداری داشته‌اند. با بررسی‌های صورت گرفته در مورد تأثیرات فضایی مکانی هرکدام از شاخصه‌های حس تعلق به مکان باید گفت که شاخصه‌های تعلق احساسی و نیز تعلق مکانی به مراتب تأثیرات فضایی مکانی بیشتری نسبت به تعلق مفهومی در محله مورد تحقیق داشته‌اند. از تأثیرات فضایی- مکانی حس تعلق به مکان می‌توان به افزایش میزان مشارکت شهروندان در امور شهری، پرداخت مالیات، نگهداری از تجهیزات و نیز حفظ نظافت محله توسط شهروندان اشاره نمود.

مطالعات خارجی

جک ناسار^۱ (۲۰۱۶) در کتابی با عنوان «تصویر ارزشیابی شهر^۲» با هدف مطالعه بر روی خاطره‌انگیزی و تأثیر آن بر احساس رضایت صورت پیشرفته است، نویسنده معتقد است دو عامل نقش انگیزی و تأثیر عامل عاطفی و حسی افراد بر یک مکان از مهم‌ترین ابعاد خاطره تأثیرگذار بر حس رضایت محسوب می‌گردد. در واقع نویسنده در جای‌جای این کتاب با بهره‌گیری از روش‌های تاریخی و تحلیلی عقیده راسخ به این مسئله اصلی دارد که روش زندگی سبب تفاوت در نوع نگرش و عواطف ساکنین می‌گردد و رضایتمندی متغیری وابسته به آن است. موریس هالباواچ^۳ (۲۰۱۵) در کتابی با عنوان «حافظه جمعی^۴» و با هدف اصلی بررسی میان خاطرات جمعی و فردی و تأثیر بر رضایت از محل زندگی، معتقد است که خاطرات جمعی برای شکل‌گیری تصویری که یک گروه از خود دارد و رضایتمندی آن ضروری است و به‌طور پیوسته باید با وضعیت تاریخی تغییر یابد. در واقع به تعبیر نویسنده خاطرات جمعی با توجه به فرهنگ و آداب‌ورسوم هر ملت در هر برهه زمانی متفاوت است. باربارا میزتال^۵ در کتابی با عنوان «نظریه‌های یادآوری اجتماعی^۶» ابتدا این مسئله اصلی را مطرح می‌کند که اصولاً چه ارتباطی میان خاطرات جمعی و رابطه آن با سنت‌ها و تأثیر آن بر حس رضایت وجود دارد. نکته مهمی که نویسنده در جای‌جای این کتاب تأکید می‌کند، اهمیت ارتباط با گذشته و نقش آن در درک هویت و احساس رضایت و

-
1. Jack Nasar
  2. The evaluative image of the city
  3. Maurice Halbwacks
  4. The Collectire Memory
  5. Barbara Misztal
  6. Theories of social remembering

اهمیت احساس هویت جمعی که توسط پیوند با گذشته در محلات تقویت می‌شود. نویسندگان در نهایت نیز معتقد است روش زندگی، تربیت و گذشته هر انسان در نگاه فرد به خاطرات جمعی و کالبدی نقش اساسی دارد. داریو پاز^۱ و دیگران (۲۰۱۷) در کتابی با عنوان «فرایندهای اجتماعی و حافظه جمعی: رویکردی متقابل برای به خاطر سپردن رویدادهای سیاسی» تلاش خود را معطوف به بررسی و تجزیه و تحلیل ارتباط میان عامل مدت‌زمان سکونت و خاطرات جمعی ساکنین نموده‌اند. نویسندگان معتقدند که خاطره دارای محتوای اجتماعی است چون در حضور دیگران صورت می‌پذیرد و سبب احساس رضایت می‌گردد و انسان‌ها خاطرات جمعی را بیشتر به یاد می‌آورند؛ و در نهایت بر این مسئله صحنه می‌گذارند که خاطرات اجتماعی شکل گرفته در گذر زمان تأثیر بیشتری نسبت به خاطرات کالبدی بر احساس تعلق دارد. ماریا لویکا^۲ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «پیوست مکان، هویت مکان و حافظه مکان: بازیابی شهر فراموش شده»^۳ ابتدا سعی کرده است مطالعه بر روی مدت‌زمان سکونت و رابطه آن با خاطرات جمعی را مورد تجزیه و تدقیق قرار دهد. مسئله مهمی که نویسنده بر روی آن تأکید دارد، این است که سابقه سکونت در شهر عامل تقویت خاطرات جمعی و حس رضایت است و شهرهای مهاجرپذیر دارای خاطرات جمعی کمتری نسبت به شهرهای قدیمی هستند. در نهایت نویسندگان با استفاده از روش تحلیلی توصیفی به این نتیجه‌گیری می‌رسد که مدت‌زمان سکونت مهم‌ترین عامل شکل‌گیری خاطره است با توجه به مطالعات انجام‌شده می‌توان گفت تاکنون پژوهشی در حیطه تأثیر شناختی نقش شاخص خاطرات کالبدی و اجتماعی بر ارتقای حس رضایت ساکنین محلات در شهر شیراز صورت نپذیرفته است و شاخص‌های مورد ارزیابی در این تحقیق تاکنون مورد آزمون قرار نگرفته است.

مبانی نظری تحقیق

رضایتمندی نمایانگر احساس ذهنی مثبت افراد نسبت به محل سکونتشان است. ادامه پیوند محله‌ای نوعی تعهد برای ساکنان نسبت به محیط سکونت و تمایل آن‌ها به حفظ رابطه با آن در طول زمان و در مراحل مختلف زندگی را موجب می‌شود. رضایت از محل سکونت و پیامدهای فقدان آن در دهه‌های اخیر تبدیل به یکی از موضوعات مهم در حوزه مطالعات

1. Dario Paez

2. Maria Lewicka

3. Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past

کاربست تأثیر شناختی شاخص خاطره بر ارتقای...؛ پورمحمد و همکاران ۶۱

اجتماعی شده است (Shills, 2016:189) پژوهش حاضر درصدد است تأثیر شاخص خاطره بر ارتقای میزان رضایتمندی ساکنین را مورد بررسی قرار دهد. در این راستا رضایتمندی به عنوان متغیر وابسته و خاطره متغیر مستقل می باشد.

رضایتمندی

امروزه مسکن و مسائل مربوط به آن به عنوان یک مسئله جهانی مطرح است و برنامه ریزان و سیاست گذاران در کشورهای مختلف به دنبال راه حل هایی برای حل مسائل مربوط به آن می باشند. افزایش جمعیت و تقاضای مسکن و بحران های اجتماعی و اقتصادی، مشکلات عدیده ای را برای دولت ها به ویژه در شهرهای بزرگ در پی داشته است. (چیباپی، ۱۳۹۸) بیشتر مشکلات سکونت گاه ها جهت اسکان مردم ریشه واحدی دارند، بدین معنا که شهرهای قرن بیستم به جای رشد ارگانیک و تحت تأثیر مسائل فرهنگی اجتماعی از طریق تکثیر و ازدیاد محله های مستقل، از صورت های مختلف فرا بسط های تک کارکردی، که در ساختار هویتی و کاربری و ظاهر آن ها اغتشاش پدید آورد، آسیب دید، به علاوه، فرا بسط های تک کارکردی موجب بی تعادلی های جدی میان اجتماع شد، (Walton et al, 2012). حال آنکه رضایتمندی به طور کلی می تواند به حالتی اطلاق گردد که در آن انتظارات و توقعات یک فرد در حد مطلوبی برآورده شود (Dekker et al, 2019:4). رضایتمندی نوعی طرز برخورد (رفتار) می باشد که جنبه های رفتاری، ادراکی و عاطفی افراد و محیط بر آن تأثیر می گذارد (Francescato et al, 2020). رضایتمندی از محل سکونت به عنوان یکی از اجزای مهم در فهم کیفیت عمومی زندگی افراد می باشد و زمانی حاصل می گردد که محل سکونت انسان، موجبات خشنودی او را از بودن و زیستن در آن مکان فراهم آورد (Mohit & Raja, 2014:49). رضایتمندی و تندرستی یک جامعه درگرو احساس رضایتمندی مردم آن از یک زندگی استاندارد و واقعی است. از این رو رضایتمندی سکونتی به عنوان شاخصی مهم به منظور بررسی کیفیت مسکن به شمار می آید (Wei et al, 2019:269). متغیرهای تأثیرگذار بر رضایتمندی سکونتی شامل ویژگی های عینی محیطی (ویژگی های قابل مشاهده در محیط) و مشخصات فردی (خصوصیات فردی که بر رضایت تأثیر می گذارند شامل عوامل جمعیتی، شخصیتی، ارزش ها، انتظارات، مقایسه با سایر سکونتگاه ها و امید به آینده و باورها و اعتقادات و ادراک و احساسات و نیت رفتاری است (Bahi et al, 2018: 660). از بعد روانشناسی عامل مهم تأثیرگذار بر ایجاد تنش و یا

راحتی خانواده‌ها، موضوع رضایتمندی سکونتی در تمام جامعه است. از طرفی دیگر (در جهت مقابل عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی سکونتی)، خود رضایتمندی از سکونت و جنبه‌های اجتماعی آن باعث ارتقا هويت محیط اطراف و شکل‌گیری خاطره می‌شود؛ یعنی در صورت وجود رضایتمندی، فرد احساس تعلق خاطر به محیط داشته و این امر به ارتقا هويت محیط می‌انجامد، به عبارتی بین رضایتمندی سکونت و خاطره نوعی رابطه دو طرفه برقرار است (Debucquet et al, 2020: 442). با توجه به مرور مطالب فوق می‌توان چنین برداشت نمود که، حس رضایتمندی به مکان دارای دو بعد کالبدی و اجتماعی است. رضایتمندی اجتماعی عمدتاً بر پایه تعاملات و کنش‌ها و نیازهای اجتماعی در محیط صورت می‌گیرد، بر اساس نظریه محیط اجتماعی شکل گرفته، نیازهای انسانی به دو گروه نیازهای اولیه و عالیته دسته‌بندی می‌شود که نیازهای اولیه انسان شامل نیاز جسمانی و امنیت و نیاز به تعلق و ... و نیازهای برتر شامل: نیاز به شکوفایی و شناخت و زیبایی است و حس رضایت از مسکن جز نیازهای اولیه است و محیط از این منظر گونه‌ای از رضایتمندی، ترکیبی از عناصر اجتماعی را دارا می‌باشد که فرد در آن به صورت غریزی و ناآگاهانه به جستجوی حس رضایت می‌پردازد و رضایتمندی کالبدی به عنوان بخشی از فرایند شناخت و هويت انسانی می‌باشد که برگرفته از عناصر و اجزا محیطی است و در ضمیر ناخودآگاه انسان ایجاد خاطره سازی می‌کند (Eghbali, 2016; Kashanijoo, 2017).

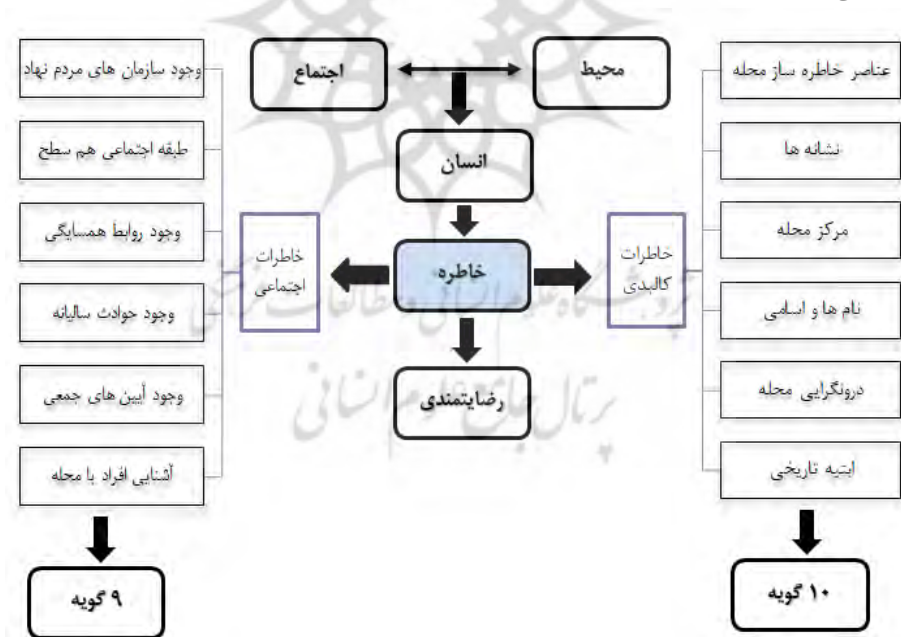
رویکرد اجتماعی به شکل‌گیری خاطره مکانی

واژه خاطره در لغت‌نامه لانگمن توانایی فرد در به خاطر آوردن اشیا و مکان‌ها و تجربه‌ها و... می‌باشد (Longmen, 2010: 1093) و در لغت‌نامه و بستر توانایی و یادآوری یا باز تولید آنچه آموخته شده و یا به خاطر سپرده شده خصوصاً از طریق سازوکارهای تداعی معانی تعریف شده است (Merriam – Webster, 2003:726). شکل‌گیری خاطره مستلزم حدوث یک واقعه و یا کسب یک تجربه است که هرچه مدت‌زمان سکونت انسان در یک مکان بیشتر شود میزان خاطرات فرد و رضایتمندی آن به مکان افزایش می‌یابد (حیبی و صمدی کافی، ۱۳۹۸: ۷۸). برخی پژوهش‌ها تأثیرگذاری معنادار مستقیمی از مدت اقامت در محیط را بر تمایل به ایجاد و بسط روابط اجتماعی و کالبدی گزارش کرده است. ادراک فضا از طریق خاطره به دو صورت به فرد منتقل می‌شود که شامل خاطرات تحت تأثیر عوامل اجتماعی و عوامل کالبدی است (Gustafson. 2018:65). در حیطه مفهوم خاطرات می‌توان گفت درحالی که مفهوم خاطره در علوم بیولوژیک و شناختی، بیشتر به عنوان یک

ظرفیت فردی- محیطی شناخته می‌شود، علوم اجتماعی معمولاً از خاطره به‌عنوان یک پدیدار جمعی تعبیر می‌کند. از گونه‌های مختلف ناسیونالیسم در حیطه تاریخ و علوم انسانی گرفته تا حالت‌های مختلفی از آداب و رسوم و جشن‌های یادبود در حیطه انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی، همه این رویکردها در این نقطه مشترک هستند که خاطره جمعی، خاطره فرافردی است و در مکان شکل می‌گیرد. شناخت یک مکان، پدیده‌ای اجتماعی است. مکان‌ها، با توجه به آنچه دیگران درباره آن‌ها می‌گویند معرفی می‌شوند و هر فرد با توجه به ویژگی‌های اجتماعی مانند طبقه اجتماعی، سن، جنس، قومیت، ملیت، تخصص و مانند آن، اطلاعات دریافت شده خود را پالایش کرده و تصویری از مکان ایجاد می‌کند (Hauge, 2019: 7). ایجاد خاطرات ناشی از تعلق اجتماعی مجموعه‌ای از حکایات و روایت‌های فردی و جمعی است که توأم با مکان رخ می‌دهند و در ایجاد تعلقات اجتماعی به مکان مؤثرند. این حس به‌گونه‌ای به پیوند فرد و مکان منجر می‌شود که انسان خود را جزئی از مکان می‌داند و بر اساس تجربیات خود از نشانه‌ها، معانی و عملکردها، نقشی را برای مکان در ذهن خود متصور می‌سازد. این نقش نزد او منحصربه‌فرد می‌باشد و در نتیجه مکان برای او مهم و قابل احترام می‌شود. یک مکان به دلیل امکان رخداد یک رابطه اجتماعی و تجربه مشترک میان افراد، احساس تعلق و دلبستگی را شکل می‌دهد (پاکزاد، ۱۳۹۹: ۳۱۹). خاطرات اجتماعی ممکن است به وقایعی مربوط شوند که در طول زندگی، یا حتی قبل از تولد فرد رخ داده‌اند و به وقایع گروه‌های قومی، منطقه تعلق دارند. در مورد دوم، آنچه به یاد می‌آید، به تجارب شخصی فرد بستگی ندارد بلکه به سنت‌های شفاهی نقل روایت‌ها و انگیزه شخصی کشف وقایع گذشته مربوط می‌شود (Lewicka, 2018: 21-23). در حیطه مفهوم خاطرات کالبدی می‌توان گفت محیط علاوه بر عناصر کالبدی، شامل رمزهایی است که مردم بر اساس نقش‌ها و توقعات آن را درک می‌کنند. تعلق به مکان، عامل مهمی در هماهنگی فرد و محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و درنهایت تداوم حضور در آن می‌باشد. فرآیندی که در ایجاد تعلقات روحی روانی نسبت به محیط ایجاد می‌گردد، از جنس آشنایی، احساس، هیجان و خاطره است. (ولی زاده اوغانی و وفایی پورسرخابی، ۱۳۹۷). مکان مفهومی بیش از موفقیت یا خاستگاه دارد. مکان‌ها با معنی و احساسات بیشتری آمیخته‌اند و همین مفهوم، تفاوت میان مکان و فضا را مشخص می‌کند (Hauge, 2019: 5). ارتباط اساسی و جدایی‌ناپذیر مفهوم حس مکان به جنبه‌ها انسانی اشاره داشته و آنچه یک فضا را به یک مکان تبدیل می‌کند آغشته شدن آن با معانی و مفهومی عمیق است که این

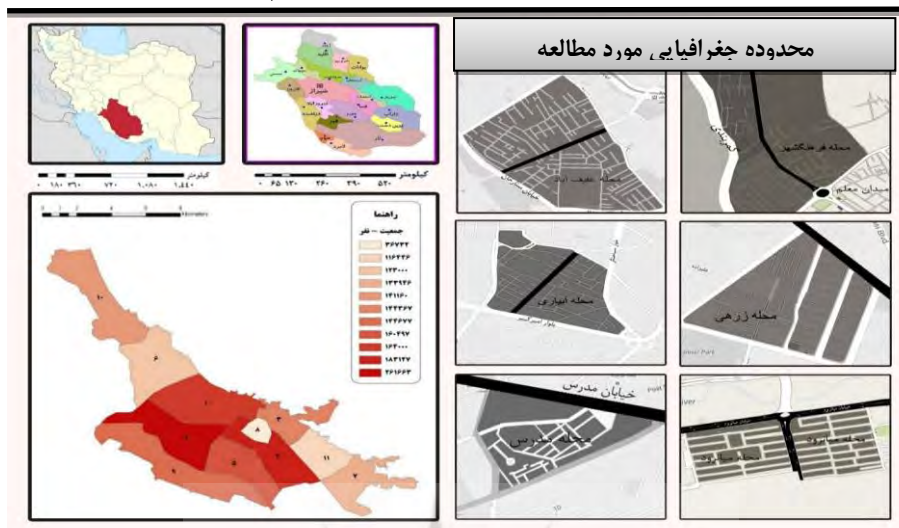
معانی در طول زمان خاطره را می‌سازد (حبیبی و سید برنجی، ۱۳۹۵). معیارهای خاطرات جمعی که نقش مؤثری در ایجاد تعلق جمعی به مکان دارد، به دودسته اصلی شکل‌گیری رویدادها و تعاملات اجتماعی و ثبت و انتقال خاطره تفکیک می‌شود که هر یک از این دو گروه به دو بخش ساختار اجتماعی و ساختار کالبدی تقسیم می‌شوند. معیارهای فردی تأثیرگذار در امکان شکل‌گیری رویدادها و تعاملات اجتماعی مربوط به ساختار اجتماعی و سیاسی شهر، شامل امنیت اجتماعی و محیطی، تنوع قومی، طبقات اجتماعی، وقوع رویدادهای تاریخی، برگزاری مراسم و معیارهای فرعی مربوط به ساختار کالبدی و فضایی، شامل وجود انواع فضاهای عمومی و پاتوق‌ها در مقیاس محله هستند. معیارهای فرعی تأثیرگذار در ثبت و انتقال خاطره و تاریخ محله مربوط به ساختار اجتماعی و سیاسی محله شامل ثبات و تداوم سکونت‌ها و معیارهای فرعی مربوط به ساختار فضایی و کالبدی، شامل حفظ ابنیه تاریخی و محله، وجود یادمان‌ها، نشانه‌ها و حفظ نام‌ها و اسامی می‌باشد. از این رو با توجه به مبانی مطرح‌شده در ارتباط با مفاهیم مرتبط با حس رضایت ساکنین و نیز ابعاد اجتماعی و کالبدی خاطره، چارچوب نظری تحقیق به صورت نمودار شکل ۱ قابل تبیین و ارائه می‌باشد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

همچنان که از پیش‌ازین نیز اشاره شد هدف از انجام این پژوهش تحلیل و سنجش شاخص خاطره با هدف ارتقای میزان رضایتمندی ساکنین محلات نسبت به فضای زیستی است. گام اول شامل استخراج عوامل خاطره‌انگیز تأثیرگذار بر احساس تعلق ساکنین است. در بخش روش پژوهش ابتدا به ویژگی‌ها و دلایل انتخاب و معرفی نمونه‌های موردی پرداخته و در ادامه به معرفی جامعه آماری و ابزار گردآوری اطلاعات و شیوه تحلیل داده‌ها خواهیم پرداخت. به همین منظور شاخص‌های خاطره با روش اسنادی - تحلیلی ریشه‌یابی شد و نتایج مطالعات در بخش مبانی نظری نشان‌دهنده آن است که شاخص‌های کالبدی و اجتماعی - فرهنگی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر میزان رضایتمندی ساکنین محلات شهر شیراز هستند، از این رو با توجه به مبانی مطرح‌شده در ارتباط با مفاهیم مرتبط با میزان رضایتمندی و نیز ابعاد اجتماعی و کالبدی خاطره، چارچوب نظری تحقیق در قالب شکل ۱ ارائه گردیده است. نوع تحقیق حاضر از نظر هدف توسعه‌ای و از نظر روش انجام همبستگی می‌باشد، جمع‌آوری اطلاعات به صورت میدانی و شیوه پیمایشی انجام پذیرفته است، علیرغم اینکه ماهیت این تحقیق کیفی است اما به دلیل استخراج معیارها و مفاهیم خاص قابل‌اندازه‌گیری و کمی شدن، تلفیقی از راهبردهای کمی و کیفی است. ویژگی‌های خاطرات کالبدی و اجتماعی متغیر مستقل و حس رضایت از محله متغیر وابسته است. ابزار استخراج داده‌ها به تناسب شاخص‌های خاطره، مطالعات میدانی و نمونه‌های موردی انتخاب گردیده است. جامعه آماری تحقیق ساکنین شش محله شهر شیراز هستند که با استفاده از فرمول کوکران ۳۶۰ نفر از آن‌ها به‌عنوان مشارکت‌کنندگان در پژوهش انتخاب شده است که سهم هر محله با توجه به تراکم واحد مسکونی انتخاب گردیده است. شیراز یکی از کلان‌شهرهای ایران و مرکز استان فارس در جنوب کشور است. نمونه موردی با توجه به معیارهای همچون محلات با درجه اقتصادی متفاوت و دوبره‌دو برابر و درجه تراکم متفاوت جمعیت و تعداد کاربری متفاوت در هر سطح اقتصادی انتخاب شده است. دامنه این پژوهش واقع در شهر شیراز است که دارای ارتفاع کمتر از ۶ طبقه بوده و محدوده انتخاب‌شده محلات حدوداً بین ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ واحد مسکونی است. بر این مبنا ۶ محله عقیف‌آباد و فرهنگ‌شهر و آبیاری و زرهی و مدرس و میانرود انتخاب شده است.

شکل ۲. نقشه محدوده محلات - ماخذ: (شهرداری منطقه ۱ و ۴ شهر شیراز)

جدول ۱. میزان تاثیرگذاری عناصر خاطره ساز بر حس رضایتمندی ساکنین محلات شهر شیراز

عوامل خاطره	عفیف‌آباد	فرهنگ‌شهر	آبپاری	زرهی	مدرس	میانرود
عناصر خاطره ساز محله	زیاد	زیاد	زیاد	متوسط	متوسط	کم
نشانه‌ها	زیاد	کم	زیاد	متوسط	متوسط	کم
مرکز محله	متوسط	زیاد	متوسط	کم	زیاد	کم
نام‌ها و اسامی	زیاد	کم	زیاد	متوسط	متوسط	کم
درون‌گرایی محله	متوسط	متوسط	متوسط	کم	متوسط	متوسط
ابنیه تاریخی	زیاد	کم	کم	کم	کم	کم
آشنایی افراد با محله	زیاد	کم	زیاد	متوسط	زیاد	زیاد
وجود آیین‌های جمعی	زیاد	متوسط	زیاد	متوسط	متوسط	زیاد
وجود روابط همسایگی	کم	کم	متوسط	متوسط	زیاد	زیاد
حوادث در طول سال	زیاد	کم	زیاد	کم	زیاد	کم
طبقه اجتماع هم‌سطح	زیاد	زیاد	زیاد	کم	کم	کم
سازمان‌های مردم‌نهاد	زیاد	کم	زیاد	کم	کم	کم

مصاحبه‌شوندگان از رده‌های سنی بین ۱۸ تا ۳۵ سال انتخاب گردیده‌اند که حداقل بیش از ۵ سال در محله موردنظر ساکن بوده و ۵۳ درصد مصاحبه‌شوندگان مرد و ۴۷ درصد زن بوده‌اند. ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق صورت گرفته پرسش‌نامه است. این پرسش‌نامه به‌صورت شش آزمون در بین ۳۰ نفر از شهروندان ساکن در محلات موردنظر شهر شیراز

به صورت انفاقی مورد آزمون قرار گرفته و در تحقیق حاضر جهت بهبود نتیجه از اعتبار محتوا استفاده شده است. بدین منظور پرسش نامه بعد از تدوین از نظر روایی و پایایی توسط اساتید معماری و آمار مورد بررسی قرار گرفته شده است و پس از اصلاحات، پایایی آن از طریق فرمول آلفای کرونباخ در حدود $0/822$ محاسبه گردیده و تأیید شده است. این پرسش نامه دارای ۲۰ سؤال است که محتوای داده های پرسش نامه شامل ۱۰ گویه مربوط به تأثیر خاطرات کالبدی و ۹ گویه مربوط به تأثیر خاطرات اجتماعی بر حس رضایت است و با توجه به اینکه سؤالات پرسشنامه به صورت تأثیر عامل خاطره بر حس رضایت تدوین شده است تنها ۱ گویه مربوط به ارزیابی کلی حس رضایت ساکنین نسبت به محل سکونت طراحی شده است. نرم افزار مورد استفاده برای تحلیل داده های این پژوهش نرم افزار SPSS ورژن ۲۴ می باشد. در گام دوم پس از تأیید داده های پرسش نامه، اطلاعات پرسش نامه ها را در فضای نرم افزار وارد کرده و با استفاده از تست ANOVA میانگین رضایت مردم در رابطه با خاطرات کالبدی و اجتماعی را در مناطق مختلف و معنادار بودن تفاوت آن مورد بررسی قرار می گیرند سپس در گام سوم با استفاده از Sample Test تأثیر خاطرات محیطی و اجتماعی بر رضایت ساکنین از محلات و معنادار بودن تفاوت آن را تحلیل کرده و در گام چهارم با استفاده از تست تلفیقی Tukey به مقایسه میزان تأثیر خاطرات محیطی و اجتماعی بر میزان رضایت ساکنین در محلات مختلف (مقایسه محلات مختلف با یکدیگر) پرداخته می گردند و نتایج تحلیل ها به صورت جداول مدون ارائه خواهد شد. در نهایت در گام آخر به منظور بررسی همبستگی میان عناصر مختلف تشکیل دهنده مؤلفه خاطرات اجتماعی، کالبدی تأثیر گذار بر ارتقای حس رضایتمندی ساکنین نسبت به محل سکونتشان از ضریب پیرسون استفاده شده است و نتایج تحلیل ها به صورت جداول مدون ارائه خواهد شد.

یافته های تحقیق

هدف این پژوهش، کشف عوامل خاطره ساز و ارزیابی میزان تأثیر گذاری آن بر ارتقاء حس رضایت ساکنین محلات نسبت به فضای زیستی شان می باشد. در این خصوص، عامل خاطره که ارتباط مستقیمی با مدت زمان سکونت افراد در یک محله دارد، به عنوان متغیر مستقل و حس رضایتمندی به عنوان متغیر وابسته مطرح شده است.

تحلیل میزان رضایت‌مندی متأثر از شاخص خاطره در محلات شهر شیراز
 برای ارزیابی تفاوت تأثیر عامل خاطره بر میزان رضایتمندی ساکنین گروه‌های مختلف نمونه موردی از آزمون ANOVA استفاده شده است که یافته‌های پژوهش به صورت جدول زیر استخراج شده است. تفاوت میانگین رضایت افراد نمونه در متغیر خاطرات محیطی و اجتماعی در گروه‌های مختلف از نظر آماری معنادار است به لحاظ اینکه $(P.value < 0/001)$ است.

جدول ۲. ارزیابی تفاوت معنادار رضایت میان گروه‌های مختلف ناشی خاطرات اجتماعی و محیطی با استفاده از آزمون ANOVA

محدوده	خاطره	نرخ	DF	میانگین	P.V	نتیجه
بین گروه‌ها		۲۴/۵۹۵	۵	۴/۹۱۹		میزان تأثیر خاطرات محیطی بر رضایتمندی ساکنین در محلات انتخاب شده تفاوت دارد
درون گروه‌ها	خاطرات	۳۴/۵۵۸	۳۵۴	۰/۰۹۸	۰/۰۰۰	
مجموع	محیطی	۵۹/۱۵۲	۳۵۹			
بین گروه‌ها		۱۶۵/۳۱۲	۵	۳۳/۰۶۲		میزان تأثیر خاطرات اجتماعی بر رضایتمندی ساکنین در محلات انتخاب شده تفاوت دارد
درون گروه‌ها	خاطرات	۳۱/۹۴۸	۳۵۴	۰/۰۹۰	۰/۰۰۰	
مجموع	اجتماعی	۱۹۷/۲۶۰	۳۵۹			

تحلیل تأثیرات شاخص خاطره بر میزان رضایتمندی ساکنین از محلات
 جهت سنجش میزان رضایت مردم از محلات، ناشی از تأثیرات خاطرات محیطی و اجتماعی، اطلاعات مستخرج از نمونه موردی با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد ارزیابی قرار گرفت که به منظور اندازه‌گیری میزان تأثیرات خاطرات اجتماعی و محیطی در تک‌تک محلات از آزمون Samples Test استفاده شده که بر اساس این ارزیابی یافته‌های پژوهش به صورت جدول زیر ارائه شده است. بر اساس داده‌ها و یافته‌ها در جدول ۲ میانگین رضایت مردم در رابطه با خاطرات محیطی و اجتماعی در محلات مختلف، در سه سطح از نظر اقتصادی به صورت زیر مورد ارزیابی قرار گرفته است. میانگین رضایت افراد نمونه ساکن در محله عفیف‌آباد در رابطه با خاطرات محیطی از میانگین رضایت آن‌ها در رابطه با خاطرات اجتماعی کمتر می‌باشد در صورتی که میانگین رضایت افراد نمونه ساکن در محله فرهنگ‌شهر در رابطه با خاطرات محیطی از میانگین رضایت آن‌ها در رابطه با خاطرات اجتماعی بیشتر می‌باشد. میانگین رضایت افراد نمونه ساکن در محله آبیاری در رابطه با خاطرات محیطی از میانگین رضایت آن‌ها در رابطه با خاطرات اجتماعی کمتر می‌باشد

کاربست تأثیر شناختی شاخص خاطره بر ارتقای...؛ پورمحمد و همکاران ۶۹

در صورتی که میانگین رضایت افراد نمونه ساکن در محله زرهی در رابطه با خاطرات محیطی از میانگین رضایت آن‌ها در رابطه با خاطرات اجتماعی با بیشتر می‌باشد. میانگین رضایت افراد ساکن در محله مدرس در رابطه با خاطرات محیطی از میانگین رضایت آن‌ها در رابطه با خاطرات اجتماعی بیشتر می‌باشد و میانگین رضایت افراد در نمونه ساکن در محله میانرود در رابطه با خاطرات محیطی از میانگین رضایت آن‌ها در رابطه با خاطرات اجتماعی بیشتر می‌باشد.

جدول ۳. میزان تأثیر خاطرات محیطی و اجتماعی بر حس رضایت ساکنین بر اساس آزمون

SAMPLES TEST

P.V	انحراف معیار	میانگین	تعداد	درصد حجم نمونه	بلوک ساختمانی	خاطره	محلته
۰/۰۰۰	۰/۲۲۵۹۲ ۰/۳۲۸۸۹	۳/۳۰۴۲ ۴/۳۷۴۱	۸۳ ۸۳	%۲۳	۱۹۸۰	محیطی اجتماعی	محله غفیف آباد
۰/۰۰۰	۰/۳۴۱۵۲ ۰/۴۱۰۵۶	۳/۵۳۸۹ ۳/۲۸۴۳	۷۶ ۷۶	%۲۱	۱۸۴۰	محیطی اجتماعی	محله فرهنگ شهر
۰/۰۰۰	۰/۳۳۲۷۶ ۰/۲۱۰۹۷	۳/۴۵۲۸ ۴/۱۴۱۷	۴۷ ۴۷	%۱۳	۱۱۲۰	محیطی اجتماعی	محله آبیاری
۰/۰۰۰	۰/۱۳۰۳۷ ۰/۳۰۲۸۸	۳/۲۸۳۳ ۳/۰۴۷۲	۵۷ ۵۷	%۱۶	۱۳۸۰	محیطی اجتماعی	محله زرهی
۰/۰۰۰	۰/۱۱۷۰۵ ۰/۱۵۲۵۷	۳/۷۰۰۰ ۳/۳۵۰۹	۴۷ ۴۷	%۱۳	۱۰۸۱	محیطی اجتماعی	محله مدرس
۰/۰۰۰	۰/۵۲۵۹۵ ۰/۳۲۴۴۰	۲/۸۶۵۳ ۲/۳۵۲۸	۵۰ ۵۰	%۱۴	۱۲۱۲	محیطی اجتماعی	محله میانرود

در ادامه شاخص‌های تأثیرگذار بر میزان رضایتمندی ساکنین محلات شهر شیراز موردسنجش قرار گرفت که نتایج حاکی از آن است که عناصر خاطره ساز محله و نشانه‌ها و وجود مرکز محله در حیطه خاطرات محیطی و آشنایی افراد با محله و وجود آیین‌های جمعی و روابط همسایگی در حیطه خاطرات اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر میزان رضایت مردم از فضای زیستی دارند.

۷۰ فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال پنجم، شماره ۱۴، پاییز ۱۳۹۹
 جدول ۴. سنجش و اولویت‌بندی شاخص‌های خاطره تأثیرگذار بر میزان رضایتمندی بر اساس
 نظر ساکنین محلات

میانگین درصد	شاخص‌ها	عامل اصلی	میانگین درصد	شاخص‌ها	عامل اصلی
۴۵	آشنایی افراد با محله	خاطرات اجتماعی	۳۱/۴	عناصر خاطره ساز محله	خاطرات محیطی
۲۱	وجود آیین‌های جمعی		۲۵	نشانه‌ها	
۱۸	وجود روابط همسایگی		۲۱	مرکز محله	
۱۲	حوادث در طول سال		۱۵	نام‌ها و اسامی	
۳/۵	طبقه اجتماع هم‌سطح		۷	درون‌گرایی محله	
۵/۰	سازمان‌های مردم‌نهاد		۰/۶	ابنیه تاریخی	

میانگین درصد نشان‌دهنده سهم تأثیرگذاری عامل خاطره (خاطرات اجتماعی و کالبدی) بر میزان رضایتمندی در پرسشنامه می‌باشد

سنجش و مقایسه خاطرات محیطی و اجتماعی در محله‌ها

این تست جهت سنجش و مقایسه خاطرات محیطی و اجتماعی در محلات مختلف طراحی شده است و روش کار بدین‌صورت است که اگر $(P.value < 001/0)$ باشد تفاوت معناداری در آن محله از نظر خاطرات محیطی و اجتماعی با محله مقایسه شده دارد. اختلاف میانگین ستاره‌دار است؛ و اگر اختلاف میانگین محله موردنظر عددی مثبت باشد یعنی از نظر خاطرات محیطی- اجتماعی نسبت به محله مورد مقایسه دارای تأثیر خاطرات بیشتری است و اگر این عدد منفی بود یعنی دارای خاطره محیطی و اجتماعی کمتری نسبت به محله مقایسه شده است.

جدول ۵. مقایسه محلات از نظر خاطرات محیطی با آزمون تست تلفیقی TUKEY

P.V	انحراف معیار	تفاوت میانگین	مقایسه محلات از نظر تأثیر خاطرات محیطی
۰/۰۰۱	۰/۰۵۷۰۴	* -۰/۲۳۴۷۲	فرهنگ‌شهر
۰/۰۹۹	۰/۰۵۷۰۴	-۰/۱۴۸۶۱	آبیاری
۰/۹۹۹	۰/۰۵۷۰۴	۰/۰۲۰۸۳	زرهی
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* -۰/۳۹۵۸۳	مدرس
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* ۰/۴۳۸۸۹	میانرود
۰/۶۵۸	۰/۰۵۷۰۴	۰/۰۸۶۱۱	آبیاری
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* ۰/۲۵۵۵۶	زرهی
۰/۰۵۶	۰/۰۵۷۰۴	-۰/۱۶۱۱۱	مدرس
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* ۰/۶۷۳۶۱	میانرود

کاربست تأثیر شناختی شاخص خاطره بر ارتقای...؛ پورمحمد و همکاران ۷۱

P.V	انحراف معیار	تفاوت میانگین	مقایسه محلات از نظر تأثیر خاطرات محیطی	
			مدرس	زرهی
۰/۰۳۷	۰/۰۵۷۰۴	۰/۱۶۹۴۴	مدرس	آبیاری
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	-۰/۲۴۷۲۲	میانرود	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	۰/۵۸۷۵۰	میانرود	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* -۰/۴۱۶۶۷	مدرس	زرهی
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* ۰/۴۱۸۰۶	میانرود	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۷۰۴	* ۰/۸۳۴۷۲	میانرود	مدرس

جدول ۶. مقایسه محلات از نظر خاطرات اجتماعی با آزمون تست تلفیقی TUKEY

P.V	انحراف معیار	تفاوت میانگین	مقایسه محلات از نظر تأثیر خاطرات اجتماعی	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۱/۰۸۹۸۱	فرهنگ شهر	عفیفا آباد
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۲۳۲۴۱	آبیاری	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۱/۳۲۶۸۵	زرهی	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۱/۱۲۳۱۵	مدرس	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۲/۰۲۱۳۰	میانرود	فرهنگ شهر
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* -۰/۸۵۷۴۱	آبیاری	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۲۳۷۰۴	زرهی	
۰/۹۹۰	۰/۰۵۴۸۵	۰/۰۳۳۳۳	مدرس	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۹۳۱۴۸	میانرود	آبیاری
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۱/۰۹۴۴۴	زرهی	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۸۹۰۷۴	مدرس	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۷۸۸۸۹	میانرود	
۰/۰۰۳	۰/۰۵۴۸۵	* -۰/۲۰۳۷۰	مدرس	زرهی
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۶۹۴۴۴	میانرود	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۴۸۵	* ۰/۸۹۸۱۵	میانرود	مدرس

در حیطه خاطرات محیطی محله مدرس بالاترین تأثیر و محله میانرود پایینترین تأثیر و در حیطه خاطرات اجتماعی محله عفیفا آباد بالاترین تأثیر و محله میانرود پایینترین تأثیر را بر میزان رضایتمندی ساکنین از فضای زیستی داشته است. با توجه به نتایج منتج از جدول ۸ در محلات با میزان تردد و تنوع کاربری بالا، عامل عناصر خاطره ساز محله از شاخص خاطرات کالبدی و آشنایی افراد با محله از خاطرات اجتماعی بیشترین تأثیر و عامل ابنیه تاریخی از خاطره سازی کالبدی و سازمانهای مردم نهاد از خاطرات اجتماعی کمترین تأثیر را بر ارتقای حس رضایتمندی ساکنین نسبت به فضای زیستی دارند و در محلات با میزان

۷۲ فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال پنجم، شماره ۱۴، پاییز ۱۳۹۹

تردد و تنوع کاربری پایین، شاخص عناصر خاطره ساز محله از خاطره سازی کالبدی و روابط همسایگی از خاطره سازی اجتماعی بیشترین تأثیر و ابنیه تاریخی از خاطره سازی کالبدی و طبقه اجتماعی هم‌سطح از خاطرات اجتماعی کمترین تأثیر را در ارتقای حس رضایت ساکنین نسبت به فضای زیستی دارند.

جدول ۷. میزان تأثیر شناختی عامل خاطره بر احساس رضایت ساکنین محلات بر اساس

ضریب همبستگی پیرسون

تأثیر عامل خاطره بر حس رضایت ساکنین محلات						شاخص‌های خاطره ساز کالبدی و اجتماعی
محلات با میزان تردد و تنوع کاربری پایین			محلات با میزان تردد و تنوع کاربری بالا			
تعداد	ضریب معناداری	ضریب پیرسون	تعداد	ضریب معناداری	ضریب پیرسون	
۳۴۲	۰/۰۱۲	۰/۵۲۲	۳۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۵۱	عناصر خاطره ساز محله
۳۴۲	۰/۰۴۱	۰/۲۷۱	۳۰۰	۰/۰۱۲	۰/۷۳۱	آشنایی افراد با محله
۳۴۲	۰/۰۰۰	۰/۲۵۱	۳۰۰	۰/۰۲۳	۰/۷۰۱	بررسی آیین‌های جمعی
۳۴۲	۰/۰۲۱	۰/۳۷۲	۳۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۷۱	روابط همسایگی
۳۴۲	۰/۰۴۷	۰/۱۴۷	۳۰۰	۰/۰۳۱	۰/۶۴۱	حوادث در طول سال
۳۴۲	۰/۰۸۳	۰/۳۰۷	۳۰۰	۰/۰۴۱	۰/۵۰۱	نشانه‌ها
۳۴۲	۰/۰۰۰	۰/۴۱۷	۳۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۲۱	مرکز محله
۳۴۲	۰/۰۱۲	۰/۳۹۹	۳۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۰۲	نام‌ها و اسامی
۳۴۲	۰/۰۰۰	۰/۱۱۲	۳۰۰	۰/۰۱۵	۰/۳۵۱	طبقه اجتماعی هم‌سطح
۳۴۲	۰/۰۴۱	۰/۱۳۲	۳۰۰	۰/۰۰۳	۰/۳۱۲	سازمان‌های مردم‌نهاد
۳۴۲	۰/۰۱۶	۰/۱۸۰	۳۰۰	۰/۰۰۱	۰/۳۰۵	درون‌گرایی محله
۳۴۲	۰/۰۰۰	۰/۰۱۲	۳۰۰	۰/۰۳۱	۰/۲۳۷	ابنیه تاریخی

نتیجه‌گیری

ارتقای حس تعلق ساکنین نسبت به محل سکونتشان سبب کاهش مهاجرت آن‌ها از محلات و جلوگیری از تخریب بافت و مشارکت ساکنین در آباد کردن محلات شهری می‌گردد و از این رو امری ضروری است. خاطره با یک رویداد یا واقعه فردی یا جمعی در مکان شکل می‌گیرد. هر شهر و محله‌ای یک زیست‌نگار جمعی از ساکنان آن است و

جای جای آن یادآور خاطرات و رویدادهایی است که از زمان‌های مختلف اتفاق افتاده است، بی‌شک یکی از عوامل تأثیرگذار بر میزان احساس تعلق ساکنین نسبت به محل سکونتشان، خاطره و مدت‌زمان اقامت در آن محله است، اما مطالعات صورت پذیرفته در میان ساکنین محلات بافت جدید شهری مبین این مطلب است که باوجود افزایش مدت‌زمان سکونت افراد در این محلات احساس تعلق ساکنین به فضای زیستی پایین‌تر از بافت قدیم شهری است لذا شاید بتوان یکی از دلایل تفاوت میزان حس تعلق در بافت قدیم و جدید شهری را خاطره معرفی کرد. شاخص خاطره به دو بخش خاطرات کالبدی و اجتماعی تقسیم می‌گردد. این پژوهش درصدد ارزیابی و تحلیل رابطه بین حس تعلق و خاطره در ساکنین محلات بافت قدیم و جدید شهر شیراز است. جهت آزمون الگوی نظری شش محله در شهر شیراز انتخاب گردیده (عفیفاً-آباد- فرهنگ‌شهر- آبیاری- زرهی- مدرس- میانرود) و به‌وسیله پرسش‌نامه طبق ساختار فوق، رضایت آن‌ها از محلات ساکن در آن استخراج شد و تحلیل اطلاعات حاصل از مطالعات میدانی به کمک نرم‌افزار SPSS و آزمون Sample Test و Tukey و ANOVA صورت پذیرفت. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که تأثیر عامل خاطرات محیطی و اجتماعی بر میزان رضایتمندی ساکنین در محلات مختلف انتخاب‌شده تفاوت معناداری دارد و در محلات عفیفاً‌آباد و آبیاری تأثیر خاطرات اجتماعی بر ارتقاء میزان رضایتمندی ساکنین بیشتر از خاطرات محیطی است، اما در محلات فرهنگ‌شهر و زرهی و میانرود تأثیر خاطرات محیطی بر ارتقاء میزان رضایتمندی ساکنین از فضای زیستی بیشتر از خاطرات اجتماعی بوده است.

بر اساس یافته‌های پرسشنامه در حیطه خاطرات محیطی محله مدرس بالاترین و میانرود پایین‌ترین تأثیر و در حیطه خاطرات اجتماعی محله عفیفاً‌آباد بالاترین و محله میانرود پایین‌ترین تأثیر را بر میزان رضایتمندی ساکنین از فضای زیستی داشته است. لذا می‌توان گفت نتایج این پژوهش بر اهمیت مفهوم خاطره بر ارزیابی حس رضایت ساکنین از محلات تأکید می‌نماید. بر این اساس ابعاد مختلف خاطرات محیطی و اجتماعی بر حس رضایت ساکنین مؤثر است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر میزان رضایتمندی ساکنین محلات از فضای زیستی، خاطرات اجتماعی بوده و خاطرات اجتماعی تأثیر بیشتری نسبت به خاطرات محیطی بر میزان رضایت ساکنین از محلات دارد. نتایج این پژوهش به تحلیل و ارزیابی میزان تأثیرگذاری شاخص‌های تشکیل‌دهنده خاطره بر ارتقاء حس تعلق ساکنین می‌پردازد.

جدول ۸. ارزیابی و اولویت‌بندی میزان تأثیرگذاری عناصر خاطره بر ارتقای رضایتمندی ساکنین محلات

عناصر خاطره	کد شاخص	شاخص‌های خاطره ساز	اولویت محلات با میزان تردد و تنوع کاربری پایین	اولویت محلات با میزان تردد و تنوع کاربری بالا	مقایسه تاثیر خاطره بر ارتقای حس رضایتمندی
عناصر خاطره ساز کالبدی	۱	عناصر خاطره ساز محله	۱	۱	
	۲	نشانه‌ها	۵	۶	
	۳	مرکز محله	۲	۷	
	۴	نام‌ها و اسامی	۳	۸	
	۵	درون‌گرایی محله	۸	۱۱	
	۶	اینجه تاریخی	۱۲	۱۲	
عناصر خاطره ساز اجتماعی	۱	آشنایی افراد با محله	۶	۲	
	۲	بررسی آیین‌های جمعی	۷	۳	
	۳	روابط همسایگی	۴	۴	
	۴	حوادث در طول سال	۹	۵	
	۵	طبقه اجتماع هم‌سطح	۱۱	۹	
	۶	سازمان‌های مردم‌نهاد	۱۰	۱۰	

درنهایت به طراحی مدل عملکرد بهینه تأثیر شاخص خاطره بر ارتقای حس رضایت ساکنین پرداخته می‌گردد در مدل طراحی شده شکل ۴، نویسندگان برخی از مهم‌ترین متغیرهای زمینه‌ساز برای طراحی مدل پارادایمی تأثیر عملکرد بهینه شاخص خاطره بر ارتقای حس رضایت ساکنین محلات شهر شیراز را مشخص نمودند. منظور از متغیرهای زمینه‌ساز، متغیرهایی است که بسترها و شرایط لازم برای تحقق عملکرد بهینه عامل خاطره را فراهم می‌آورند. در این راستا، شاخص‌های فرهنگ، روش زندگی، نیازهای انسانی، مؤلفه‌های شخصیتی، اقتصاد و ارتباط انسان با محیط، متغیرهای زمینه‌ساز هستند. از سویی دیگر، متغیرهای راهبردی در تدوین طرح‌واره مدل پارادایمی عملکرد شاخص خاطره مورد استفاده قرار گرفته است. مقصود از متغیرهای راهبردی آن دسته شاخص‌هایی است که ابزارهای لازم برای تحقق عملکرد بهینه تأثیر شاخص خاطره بر ارتقای حس رضایت ساکنین محلات شهر شیراز را مشخص می‌نماید. این متغیرها شامل شاخص‌های اخلاقی، اجتماعی و کالبدی می‌باشد. متغیرهای مذکور، به صورت مستقیم بر تعیین و شناسایی عوامل مؤثر در تحقق هرچه بهتر احساس رضایت ساکنین تأثیر می‌گذارند. مؤلفه‌های اجتماعی مجموعه شاخص‌هایی هستند که بیشترین تأثیرات را بر روند تحقق و شکل‌گیری الگوی عملکرد بهینه شاخص خاطره خواهند داشت. به تعبیر نویسندگان، شاخص‌هایی همچون مؤلفه‌های اجتماعی و کالبدی بسیار تحت تأثیر مدت‌زمان اقامت در مکان می‌باشند. پایداری اجتماعی، ارتقاء حس تعلق به فضا، بهبود کیفیت زندگی، مشارکت عمومی، نتایج مهم تحقق چنین الگویی در سیاست‌های شهری خواهد بود.

نتایج این پژوهش می‌تواند نقطه آغازین مطالعه در راستای ارزیابی و تأثیر شناختی نقش‌های اجتماعی و محیطی بر ارتقاء حس تعلق ساکنین نسبت به فضای زیستی محلات تلقی گردد.

نتیجه‌گیری

با توجه به کمبود و نقصان حس رضایتمندی در بین ساکنین محلات جدید شهری و نتایج حاصل از مطالعات میدانی و مستندات موجود در این پژوهش، راهبردهایی جهت ارتقای این عامل در محلات جدید شهری به شرح زیر مطرح می‌گردد.

پیشنهادهای کوتاه‌مدت: جهت ارتقای حس رضایت و ماندگاری خاطرات کالبدی در ذهن ساکنین بهتر است اسامی خیابان‌ها و کوچه‌ها با توجه به فرهنگ و خاطرات ذهنی -

فرهنگی ساکنین محلات شهر شیراز انتخاب گردد و ساختار کالبدی محلات با عواملی همچون رنگ، تناسب، بافت و ... نشانه‌گذاری شود و تاریخچه و ارزش‌ها و نقشه محلات جهت آشنایی افراد با محله به صورت کتیبه در مراکز محلات قرار گیرد. جهت بهبود کیفیت روابط همسایگی پیشنهاد می‌گردد نهادهای فرهنگی در محلات تشکیل شود تا ضمن برگزاری جشن‌های ملی - مذهبی و مشارکت ساکنین در امور محله سبب ارتقای روابط و تعاملات اجتماعی گردد.

پیشنهادهای بلندمدت: لزوم توجه به مؤلفه عناصر خاطره ساز محله باعث می‌گردد که ضمن مطالعه ساختار کالبدی بافت قدیم شهر شیراز و خاطرات متأثر از فرهنگ و آداب و رسوم مردم و استخراج مفاهیم و شاخص‌های تأثیرگذار آن تلاش گردد تا عناصر خاطره ساز محلات بافت قدیم به صورت نشانه‌ها و عناصر معماری نظیر (ساباط‌ها، کتیبه‌ها، گوشه سازی‌ها، رواق‌ها، کوردرها و روزن‌ها و ...) در کالبد محلات جدید قرار گیرد و پیشنهاد می‌شود در طرح محلات شهری، فضایی جهت قرارگیری مرکز محله و فضای سبز با رویکرد ارتقای تعاملات اجتماعی در نظر گرفته شود تا ضمن تقویت درون‌گرایی، مکانی برای گردهمایی‌های محلی ایجاد گردد که این امر سبب بهبود روابط همسایگی و درنهایت رضایتمندی سکونتی خواهد شد.

منابع

- پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۹۹)، *راهنمای طراحی فضاهای شهری*، تهران: نشر شهیدی.
- توکلی نیا، جملیه؛ افراسیابی، محمدصادق و بوچانی، محمدحسین. (۱۳۹۴)، «سنجش میزان احساس تعلق خاطر مکانی و تأثیرات فضایی - مکانی آن در بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: محله سهل‌آباد شیراز)»، *چشم‌انداز زاگرس*، دوره ۷، شماره ۲۵: ۱-۲۱.
- ۲۱.
- حبیبی، مریم. (۱۳۹۸)، «راهبردهای فرهنگی مؤثر بر هویت بخشی محلات منطقه ۵ شهر تهران»، *مطالعات فرهنگ و هنر*، دوره ۴، شماره ۱۰: ۲۵-۳۹.
- حبیبی، سیدمحسن و صمدی کافی، نگین. (۱۳۹۸)، «پالیمپسست «لایه‌نگاری»؛ ابزاری برای تبیین کیستی شهر تاریخی»، *صفه*، دوره ۳۰، ۲: ۷۱-۹۰.
- حبیبی، داود؛ حبیبی، دیانا؛ کسالایی، افسانه؛ گرجی پور، فاطمه و توکلی، مهرداد. (۱۳۹۷)، «تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی»، *معماری شهری*، دوره ۱، شماره ۳: ۱۵-۲۹.
- حبیبی، سید محسن و سید برنجی، سیده کهریا. (۱۳۹۵)، «رابطه بین خاطره‌انگیزی و مشارکت اجتماعی در بازآفرینی هویت شهری، نمونه موردی: میدان شهرداری رشت»، *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، دوره ۵، شماره ۱۷: ۳۲۹-۳۴۲.
- خاک زند، مهدی و تیموری گرده، سعیده. (۱۳۹۴)، «بررسی تأثیر آئین‌های عاشورایی بر منظر شهری و خاطرات جمعی از دیدگاه شهروندان»، *شهر ایرانی - اسلامی*، دوره ۵، شماره ۱۹: ۵۵-۶۳.
- سلطانی، علی؛ زرنندی مرندی، ابراهیم و نامداریان، احمدعلی. (۱۳۹۲)، «شکل‌گیری، تقویت و مانایی خاطره در فضاهای شهری نمونه موردی محور شهید چمران شیراز»، *مسکن و محیط روستا*، دوره ۳۲، شماره ۱۴۱: ۸۷-۹۸.
- صفری، سحر و موسوی، سید یعقوب. (۱۳۹۶)، «رشد شهر گرایی و احساس تعلق محله‌ای»، *برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای*، دوره ۲، شماره ۳: ۱-۳۲.
- ولی‌زاده اوغانی، محمدباقر و وفایی پورسرخابی، الناز. (۱۳۹۷)، «رضایت‌سنجی ساکنان روستایی از طرح‌های بهسازی مسکن روستایی با استفاده از مدل سروکوال؛ مطالعه موردی: روستای اوغان واقع در شهرستان سراب»، *پژوهش در هنر و علوم انسانی*، دوره ۳، شماره ۹: ۷۹-۹۲.

- Bahi, Ghozlane; Felonneau, Marie and Dorothee, Marchand. (2018). "Processes of Place Identification and Residential Satisfaction". *Journal of Environment and Behavior magazine*, 40(5), 660-682.
- Debucquet, Gervaise; Guillotreau, Patrice; Gilles, Lazuech & Troiville, Julien. (2020). "Sense of belonging and commitment to a community-supported fishery. The case of Yeu Island France". *Journal of Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*, (101), 439-459.
- Dekker, Kevin; Sako, M & Ronald, Michael. (2019). "*Explaining Defferentials in housing and neighbourhood satisfaction in larg housing states in European cities*". Rotterdam: International Conference of Sustainable Urban Area.
- Eghbali, Banafsheh. (2016). *Celebrating the victory of Iranian football against the United States, Broadcasting Organization of the Islamic Republic of Iran*, Research Planning. Tehran: Studies and Measurement Center.
- Francescato, Gabriel; Weidemann, Samuel. & Anderson, Ricardo. (2020). *Residential satisfaction: Its uses and limitations in housing research in Housing and neighbourhoods: Theoretical and Empirical contributions*. New York: Greenwood Press.
- Kashani Joo, Khashayar. (2017). "Recognizing the Theoretical Approach to Urban Public Space." *Journal of City Identity*, 6(89), 95-106.
- Gustafson, Per. (2018). "Meaning of place: Every Day Experience and Theoretical conceptualization". *Journal of Environmental psychology*, (21), 5-16.
- Halbwachs, Maurice. (2015). *The Collectire Memory*. London: Harper colophon books.
- Lewicka, Maria, (2018). "Place attachment, place identity, and place memory: retoring the forgotten city past". *Journal of Environmental psychology*, 28(3),1-23.
- Hauge, cliff. (2019). *Planning and place identity*, in: place identity, participation and planning. London: Routledge.
- Misztal, Barbara. (2017). *Theories of Social Remembering (Theorizing Society)*. Berkshire: Open University Press
- Mohit, Mohammad and Raja, Ahmad. (2014). "Residential satisfaction-Concept, theories and empirical studies". *Journal of Planning Malaysia*, (12), 3:47-66.
- Nasar, Jackl. (2016). *The Evaluative Image of the city*. London: SAGE.
- Paez, Dario; Basabe, Nekane and Gonzalez, Luis. (2017). *Social processes and collective memory: A cross cultural approach toremembering political events*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Shills, Edwards. (2016). *Tradition. Chicago*: Chicago University Press.

کاربست تأثیر شناختی شاخص خاطره بر ارتقای...؛ پورمحمد و همکاران ۷۹

- Walton, M., Cohen, G., Cwir, D., and Spencer, S. (2012). "Mere belonging: The power of social connections". *Journal of Personal Social Psychology*, (102), 513-532.
- Wei, Chen; Hall, Collin and Qian, Yu. (2019). "Environmental Satisfaction, Residential Satisfaction, and Place Attachment: The Cases of Long-Term Residents in Rural and Urban Areas in China." *Journal of Sustainability*, 11(22), 257-270.

